

# Rémalkotó néphagyomány?

(Egy kutyafejű mitikus lény nyomában)

MOGYORÓSI SÁNDOR

A XX. század utolsó évtizedeiben úgy tűnik, mintha az emberiség — amint azt történelme folyamán oly sokszor megesett — ismételten a „világvége hangulat” válságával küszködne. A nukleáris világháború réme, a természeti csapások, az ismeretlen járványos betegségek felbukknása, az ökológiai katasztrófák fenyegetése rövid ideig tartó, ám annál intenzívebb hisztérikus sokkot vált ki a közvéleményből. Ez a hangulat a nyolcvanas évek Magyarországra is általánosnak mondható. A kortárs művészet dekadenciája, az ifjúság kilátástalanság-hangulatát csak súlyosbítja a gazdasági válság; az átlagember — korára való tekintet nélkül — egyre növekvő érdeklődéssel fordul a vallás, a divatozó misztikus irányzatok, a sámánizmus, a szekták bevált, vagy forradalmian újnak ígérkező világmagyarázatai felé. Különösen a fiatal korosztály az egyre növekvő számú fantasztikus horrorfilmekben vezeti le a „világvége-hangulat” feldolgozatlan feszültségeit. Úgy tűnik, mintha az elmondottak elsősorban a nagyvárosi, városi kultúrára és közérzetre lennének igazak, de ha az urbanizációs hatásokkal, a megnövekedett mobilitással és információáramlással számolunk, akkor szembesülnünk kell azzal, hogy a hagyományos paraszti kultúra nyújtotta alapon ezek a hatások a mai falusi szellemi életben is világosan észlelhetők.

1983-ban Nyíregyházán felejthetetlen élményben volt részem, amikor lehetőségem nyílt arra, hogy megtekintsem *Szendró István: A Vérbíró c.* előadását. A Haynauról szóló fantasztikus történet borzalomvilága, a művész teljes azonosulása a megjelenített alakokkal, maradandó élményt nyújtott az előadás valamennyi nézőjének — de helyesebb talán, ha a résztvevő kifejezést használjuk. Ez az élmény évekkal később is arra ösztökélt, hogy néprajzusként „terepre menjek”, s tanulmányozzam azt a paraszti hagyományt, mely *Szendró Iván* remek előadásának anyagát szolgáltatta.

A szerző hosszabb időt töltött a szatmári Nagygéc (volt) és Csengersima környékén, ahol összegyűjtötte, és egészsé formálta a Haynauval és Grosszmann Sámuel bérlővel kapcsolatos néphagyományt. Gyűjtése eredményét *Szendró* 1980-ban a *Valóság* harmadik számában közzétette, majd színpadravítható anyaggá formálva a gyűjtési területen (Csenger), majd Nyíregyházán és az országhatáron túl: Párizsban és az Egyesült Államokban is bemutatta. Az előadását *Szendró* mítoszként határozza meg, magát pedig — teljesen azonosulva az előadott történettel — mítoszvivőnek nevezi. A *Vérbíró* kitűnő előadása méltán arat mindenhol elsöprő

sikert, annál is inkább, mivel a szerzőnek sikerült a helyi hagyományhoz kötődő történetet — vagy történetfoszlányokat (ahogy ő maga hangsúlyozza) — egyetemes érvényűvé vonatkoztatnia.

Természetesen, egy — akár kiemelkedő — művészi élmény nem elegendő ok arra, hogy a néprajzos azonnal a terepre siessen, és ellenőrizze a felhasznált folklóranyag meglétét, vagy hiányát. Érdeklődésemet a Csenger és Nagygéc (volt) környéki hiedelemvilág iránt az motíválta — azon túl, hogy a szerző az előadást megelőző beszélgetés során a hitelesség igényével lépett föl —, hogy a Vérbíró történetének egyik főszereplője egy kutyafejű mitikus lény: *Hajná kutyafejű leánya*.

A folklorista szemében ez a tény önmagában azért izgalmas, mert a magyar népi hitvilágnak nem sajátja az antropomorf kutyafejű mitikus lények megléte, így hát szinte hihetetlen, hogy a kutatók figyelmét mostanáig elkerülte volna e sajátosan helyi, napjaink recens hagyományában még fellelhető alak.

A magyar népi hitvilágban a kutya-motívumot vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a kutya a mitikus lényekkel való összefüggésben elsősorban a hitvilágunk újabb, a boszorkányhittel kapcsolatos rétegében bukkan föl. A régészek és folkloristák által egyaránt kutatott, a honfoglaló magyarok „kutya vére” történő szövetségkötése, valamint a honfoglalás-kori kutyasírok problémája megítélésem szerint nem áll kapcsolatban a kutyafejű mitikus lények kérdésével.<sup>1</sup> Ugyancsak más problémakört érint a 'kutya' és az 'eb' szó használata nyelvünk káromkodásaiban.<sup>2</sup>

A boszorkányperek irataiban, akárcsak a recens hagyományban gyakran találkozunk a boszorkányok „kutya képiben” való megjelenésével.<sup>3</sup> Ugyancsak gyakran bukkan föl a kutya a kísértet-történetekben, ahol a kísértet fehér, vagy fekete nagytestű kutya alakjában jelenik meg.<sup>4</sup> A kutya és az ember legszorosabb kapcsolata a magyar hitvilágban talán a hortobágyi hagyományban lelhető föl, ahol a veszett kutyát küldeni és elküldeni tudó gyógyító pásztorokról van szó. Ugyancsak a Hortobágyról származik az az adat, amely a „kilenc kutyafiú ember által való kipisiléséről” szól.<sup>5</sup> E tények ismeretében tehát a nagygéci adatok, amelyek egy kutyafejű lányról szólnak, meglehetősen egyedülállóknak tűnnek. Egyedül nyelvünk 'kutyafejű tatár' kifejezése mutat e kérdésben némi útbaigazítást.<sup>6</sup>

1 Bálint Cs.: A kutya a X—XII. századi magyar hitvilágban. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve I. Szeged, 1971., 295—315.

2 Prikkel M.: A „kutya” a magyar szólásokban. Magyar Nyelvőr XXIV. 1895., 27—33., 71—77., 264—270., 304—312.

3 Bornemissza P.: Ördögi kísértetek Bp., 1977. 28. Erdész S.: Állattá változások a nyírségi népi hiedelmekben. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve I. 1958. Nyíregyháza, 1960., 215—227. Ipolyi A.: Magyar mythológia Bp., 1929., I., 116—117. Komáromi A.: Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Bp., 1910., 475., 627., 689. Luby M.: Bábaelte babona Bp., 1983., 55—56.

4 Dömötör T.: A magyar nép hiedelemvilága Bp., 1981., 90.

5 Barna G.: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Bp., 1979., 42., 50., 53—54., 63.

6 Beke Ö.: Kutyafejű tatár. Ethnographia, 1946., 90—91.

A környező népek hagyományát vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy elsősorban a keleti és délszláv népek hagyományában jelenik meg jól megragadhatóan a kutyafejű antropomorf alak — a román hagyományban szláv átvétellel számolhatunk.

A kutyafejű istenek és mitikus lények jól ismertek számunkra az antik hagyományból. Elegendő, ha itt csak utalunk az egyiptomi Anubisz istenre, vagy a görög Cerberusra, az alvilág kapujának őrzőjére, akit Heraklész győz le, Hekaté három kutyafejére stb.<sup>7</sup> Az antik civilizációk, akárcsak a korafeudális Európa, a keleti puszták kevésbé ismert területeit népesítették be kutyafejű, vagy farkasfejű népekkel. A legkorábbi orosz krónikák — akárcsak az európai tudósítások — gyakran beszámolnak a kutyafejű nomádok támadásairól és rémtetteiről. Alig pár évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy a magyarok ugyanolyan jelzővel illessék a keletről támadó ellenséget, amilyennel korábban a magyarokat illették (kutyafejű tatár). Úgy tűnik, hogy az európai hagyományba a kutyafejű lények meglétét ez a jelenségkör — ti. az ellenséges pogány nomád népek kutyafejűvel való elképzelése és bemutatása — közvetítette.

A magyarral szomszédságban élő népek közül a kutyafejű lényekről elsősorban a kárpátukránok déli etnikai csoportjainál, valamint a délszlávoknál találunk adatokat. Az előbbieknél elsősorban a népmesekincsből, az utóbbiaknál pedig a hősi epikában, mondákban bukkanak föl a *pesoglavcy*, *pjasoglavci*.<sup>8</sup> Mindkét nép a nomád vagy türk ellenséget vélte kutyafejűnek látni.

Amint arra *Kratzenbacher Leopold* kitűnő monográfiájában rámutatott, az ortodoxoknál a kutyafejű lényekbe vetett hitet Szt. Kristóf tisztelete is táplálta — jóllehet ennek a kultusznak a tudatbeli gyökerei egészen máshonnan erednek.<sup>9</sup>

Az elmondottakból megoldásnak kínálkozik egy interetnikus átvétel feltételezése. *Fényes Elek* 1851-ben kiadott *Szótárában* az adott településekre vonatkozó adatok arról beszélnek, hogy e falvakban — jóllehet vegyes vallású népesség lakja őket — túlnyomó többségben vannak a reformátusok.<sup>10</sup> Igaz, hogy *Fényes* Nagygécen, Simán, Csengeren görög katolikusokat is említ (elenyésző számban), akiknek nyelvi hovátartozásáról semmit sem tudunk. Elvileg azonban nem lehet kizárni egy kárpátukrán közvetítést, amelyet a református magyarság magáévá tette, s napjainkig megőrzött. Azonban a részletesebb, konkrét adatok hiányában ezzel a feltételezéssel továbbiakban nem foglalkozom.

A terepmunka megkezdése előtt a Mátészalkai Szatmár Múzeumban tanulmányoztam *Luby Margit* kéziratot hagyatéka (köszönetet mondok Farkas József igazgatónak a kutatáshoz nyújtott segítségével). Elképzel-

7 Kerényi K.: Görög mitológia. Bp., 1977. Kretschmer, F.: Hundestammvater und Kerberos (I. und II. Teil). Studien zur Kulturkunde IV. Stuttgart, 1938. Graves, R.: Görög mítoszok I—II. Bp., 1981. Milev, V. F.: Značeniye sobaki v mitologičeskih verovanijach. Drevnosti VI., 1876.

8 Red.: Ladizsec, V. I.: Skazski Verhoviny. Uzsgorod, 1970. Kretzenbacher, L.: Kynokephale Dämonen südosteuropäischer Volksdichtung. München, 1968.

9 Kratzenbacher, L.: 1968., 58—71.

10 Fényes E.: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leíratok. Pest, 1851.

hetetlennek tartottam, hogy a szatmári táj e kiváló ismerője nem figyelt volna föl a „kutyafejű lány” alakjára — amennyiben az valóban föllelhető a csengeri, simai, nagygéci hagyományban.

*Luby Margit* 1947-ben gyűjtött Nagygécen és környékén. A hajdani Haynau-birtokon e kiváló folklorista számos mondát jegyzett föl az egykori birtokosról, a Vértörőről. Ez az anyag mélyebben is foglalkoztatta *Lubyt*, mert cédulái, levéltári, a korabeli sajtóban napvilágot látott adatokat is tartalmazzak, Azonban a Haynau kutyafejű lányáról szóló hiedelemről nincs tudomása. Ezt azért is biztosra vehetjük, mert a kéziratok hagyatékból szerepel egy dolgozat, melynek címe: *Kutya Bercsényi szokincsében*. Íme néhány, vizsgálódásunk témájához kapcsolódó mondat a dolgozatról.

„Babonás hagyomány szerint van boszorkány, s az képes átlátta is átváltozni . . . . Hogyne élt volna vele Bercsényi Miklós is! Sőt, a káromkodás megtoldja a tévhitet azzal, hogy nemcsak kutyává képes a boszorkány változni, hanem attól is származik. Az *ebadta, eb az anyjok, ebanyájú, eb az anyja, kutycsinálta, eb agyában szült* káromlások mind ebbe a gondolatkörbe tartoznak. Különösen érdekes az utóbbi kettő. Nem tudom eldönteni nem-é csak téves közlés. Viszont az eb agyában születés ténye még szemléletesebbé teszi az ebtől való származást.”<sup>11</sup>

Tehát sem Haynauval, sem pedig a kutyamotívummal kapcsolatban a nagygéci gyűjtése során *Luby* nem találkozott a kutyafejű lány alakjával.

Terepmunkám során Nagygéc környékén nem sikerült rátalálnom a kutyafejű mitikus lény nyomára sem a Haynau-hagyományban, sem pedig más összefüggésben. A Haynau-lányra vonatkozó hagyományra jellemzőnek tartom a következő *Luby*-cédulát: „Jánya is vót, egy vénkisasszony. Regényből olvastuk, hogy igen csúnya volt!” *Luby* 1947-es gyűjtése, *Szendrő* 1980-ban publikált gyűjtése, *Pálfy B.* 1982-ben végzett gyűjtése (köszönetet mondok neki, amiért felvételeit rendelkezésemre bocsájtotta), és saját terepmunkám (1985) tapasztalatai alapján arra a következtetésre kellett jutnom, hogy a Nagygéc környéki néphagyomány a 80-as évekig nem ismerte a kutyafejű mitikus lényt, ahogy nem ismerte a Hajnó mitikus alakot sem az ua diftngus a Felső-Tisza-vidéki tájszólásban ó-nak hangzik). A Haynau személyéhez kapcsolódó mondák és történetek nem a hiedelemtörténetnek, hanem a történeti mondák műfajába sorolhatók.

Azért láttam szükségesnek ezt leszögezni, hogy meghúzhassuk azt a választóvonalat, amely a hagyományos paraszti kultúra szellemi termékeit a művészi fantázia termékeitől elválasztja. Pontosabban, hogy elszigetelve vizsgálhassuk a paraszti hagyománynak egy olyan — teljesen új — rétegét, amely intenzív külső beavatkozás nélkül nem jöhetett volna létre, és az adott falvak közösségei nem tették volna azt a pusztuló hagyományos szellemi kultúrájuk részévé. Azért kellett *Szendrő* működését külön hatásként meghatározni, mivel ő remek empátiás képessége ellenére is alapvetően más kulturális értékeket, látásmódot közvetített a szatmári paraszti közösség felé.

11 Mátészalkai Szatmár Múzeum *Luby M. IV/2., 29.*

Lássuk hát, melyek azok a tulajdonságok, amelyekkel a Nagygécen és környékén élők Haynau lányát felruházták! (Református falvokról lévén szó, ma már lehetetlen megállapítanunk, hogy az adatok mennyire támaszkodnak a szájhagyományra, illetve mennyire merítenek az irodalmi művekből. Az utóbbiak szerepét korántsem szabad elhanyagolnunk!)

*Haynau lánya:* a) szép, derék, sudár, csinos; b) megsajnálta az embereket, hogy ilyen rossz szívű volt az apja; olyan jószívű volt; c) normálatlan torzszülött az apját ért átkok miatt, nagyon csúnya. Egyes adatközlők úgy tudják, hogy Haynau lánya szőrös volt. Ezt a tulajdonságot nem tartom jellemzőnek, mivel az adatok túlnyomó többsége azt tanúsítja, hogy az utóbbi vonás Groszmann Ilonkára, a Haynau-birtok későbbi bérelőjének, Groszmann Sámuelnek lányára vonatkozott, s csak interferencia útján kerülhetett át később a Haynau-lány alakjára. A szőröslány motívum továbbfejlődött variánsaként jelentkezhettek a kutyafejű lány változat, melyet *Szendró* közlésében is mindössze egy adatközlő, bizonyos Gál Elemér említ. A Gáltól származó adatok egymáshoz rendkívül színesek és szuggesztívek.

A Haynau-lány alakjának vizsgálata után ismerkedjünk meg a helyi hagyomány egy másik női mondaalakjával, *Groszmann Ilonkával*, akiről a helybeliek annyit tudnak, hogy a) szőrös arcú, szőrös mellű volt; b) borotválta az arcát; c) olyan férfitípus volt — mindig nadrágban járt, lóháton, kutyákkal; d) egyszer nő, máskor meg férfi volt. Groszmann Ilonkát a néphagyomány ennél árnyaltabban nem jellemzi. Belső tulajdonságairól legfeljebb annyit tudhatunk meg, hogy szégyenlős volt: szégyellte szőrös testét.

A következőkben a *Haynauhoz* kapcsolódó hagyományanyagot veszünk vizsgálat alá. Mielőtt a helyi folklórnak ezt a részét elemeznénk, nézzük meg *Luby Margit* gyűjtéséből a Ferenczi Lajostól származó anyagot:

„Haynau volt 49 után a Vérbíró. Itt Majláthé volt az egész határ. Kisgéc, Szekeres, meg a többi mind, amit megvett. Nem is fizetett az azért soha. Szekeres, Kisar, Zajta, Sima mind a Haynaué lett. Nagyszál ember volt, pórén járt nyárban az erdön-mezőn; majd kétméteres tölgyfabot a kezében, ha árokhoz ért, a botot leszúrta az árok közepibe, úgy vetette át magát az árkon. A karján hordott magával valami lebernyeget, ha éppen jön valami nőszemély, azt magára kanyarította. Mániás ember lehetett. A botot tán mindenki látta a faluban, mert a Haynau-kastélyban még az utolsó években is (1944 előtt) ott állt a házban. Mindenki tudta, hogy ez a Haynau báró botja volt, nem nyúlt hozzá senki.

Próbált Haynau járni az urakhoz, de azok nem barátkoztak vele. Olyat is hallottunk — nem egyet —, hogy kiizent, hogy nincs itthon senki, pedig csak Haynaut nem akarta beereszteni. Félték is tán tőle, hogy annyi jó magyar tábarnokot kivégeztetett. De nem is bízott az senkiben. Minden cselédsége német volt. Nemcsak a belső, hanem a külső is: kovács, kerékgyártója, bérese annak mind katona volt. Úgy hozta őket magával. Magyarul nem tudott abbul egy se. Ha mezőn magyart talált, mingyjárt mondta: — Te kutya magyar! Kerülte azt mindenki. A sok németje itt maradt 67-ig. Akkor pusztultak el innét az emberei. Könnyű volt neki katonákkal berendezkedni, hiszen osztrák tábarnok volt.

Itt nem bántotta senki, de Angliában a gyári munkások helyettünk is megverték. Olvastuk! Még egyet tudunk róla: mindig cukor volt a szájá-

ban, enni meg nem evett sehol, félt, hogy megmérgezik. Még az orvosságot is előbb a komornyiknak kellett megkóstolni, úgy féltette az életét.

Volt azért olyan úr, aki barátkozott vele! Ott volt Kovács Edus! A csengeri piacon találkozott Haynauval. Az épp egy csomó bocskort vásárolt, azt vitte a karjára akasztva. Kovács Edus átvette tőle, úgy vitte ő maga a Haynau után. Ennek a családját az utolsó időkig csak bocskoros Kovácsoknak emlegette a nép itt is, meg a szomszédos faluban is. Hogy azután a Trianon határt vont, a Kovács családjáról is megfeledkeztek lassan, de az öregek még tudják.”<sup>12</sup>

A nagygéci hagyomány *Haynau külsejére* vonatkozóan a következő motívumokat őrizte meg: magas, sovány, bajszos, szakállas, pőrén járta erdőt-mezőt nagy tölgyfabottal a kezében karján lebernyegyet viselt. Ezeket a tulajdonságokat a helyi közvélemény a *mániás* fogalom alá vonja.

Arról, hogy *Haynau hogyan jutott hozzá Majláth-birtokhoz* a nagygéci hagyomány azt tartja, hogy: a) vérdíjként kapta; b) pénzért vette, de sohasem fizette ki; c) Majláthtól kapta, hogy kegyelmezzon meg neki, ám mégis kivégeztette.

A *Vérbíró szociális elszigeteltségére* világítanak rá a következő motívumok: „... Próbált Haynau járni az urakhoz, de nem barátkoztak vele az urak...; ... nem is bízott itt senkiben, minden cselédsége német volt...; ... enni meg nemigen evett sehol, félt, hogy megmérgezik...”.

Haynau természetesen a nagygéci birtokon is követett el rémtetteket: a) fogva tartotta a lányát, mert az jószívű volt; b) aki a földjére lépett, azt kivégeztette; c) magyar honvédeket végzett ki; d) magyar tiszteket végzett ki vagyonszerzés céljából, vagy magyargyűlölettől sarkalva; megöletett vagy el akart pusztítani volt szabadságharcosokat, mert beleszeretett a kedvesükbe; f) német hóhért tartott; g) darálógépezettel (?) végeztette ki az áldozatait.

A *Vérbíró rémséges birodalma* birtokának határánál kezdődött. A birtokát állandóan gyalogszerrel róttá, s ha találkozott valakivel, azt a) kivégeztette; b) legalább leszidta, s megsértette magyarságában. A rémbirodalom a kastéllyal folytatódott, ahová a Vérbíró gyakran bezárkózott, s még a bérlőit sem engedte be. Az igazi rémbirodalom azonban a „véres szoba”, amely a következő motívumokban ragadható meg: a) veresre festett, rászáradt vértől pirosló, vértől csöpögő fal; b) véres szőnyeg; c) tönkő, bárd, fegyverek; d) padláson a halottak elásott csontjai. Egy másik variáns szerint az udvaron állt egy bitófa. *Szendró Iván* egyféle kivégzőgépről is talált adatot, amellyel máshol találkoztam. Sikerült azonban gyűjtenem olyan kísértettörténeteket, amelyekben a kastély padlásán masírozó, kivégzett honvédekről van szó.

Összegzésül a Nagygyéc környéki Haynau-hagyományról a következőket állapíthatjuk meg. Azok az elemek, amelyek a leggyakrabban fordulnak elő, s amelyek feltehetően kontinuis szájhagyomány útján őrződtek meg, *történeti mondai* alapokra támaszkodnak, s többnyire raciona-

12 Luby M.: Népmondák Szabolcs-Szatmárból. Debrecen, 1985., 57–58.

lizáltak. Ezeknek a racionalizált mondai elemeknek a helyi szájhagyomány elsősorban azon rétegeit utalta a misztikum birodalmába, amelyek ismeretkörének és értékrendszerének perifériáján helyezkedtek el. A paraszti közösségek életének olyan „függelékei” mint a főúri kastély és a kastélylakók eltérő életvitele a közösségtől olyan interpretálást követeltek meg, amely által ezeket a számára szokatlan és titokzatos jelenségeket tolerálni, valamiféleképpen befogadni, s a saját létezése részeként elfogadni tudta.

Altalánosan megfigyelhető jelenség, hogy a kastélyokhoz, „csirakisasszonyokhoz”, grófkisasszonyokhoz, kastélyokban megjelenő kísértetekhez országosan hasonló hiedelemtörténetek kapcsolódnak. A paraszti toleranciának egy olyan megnyilvánulási formájával találkozunk itt, amely az eltérő jelenségeket, személyeket úgy szorítja a közösség perifériájára, hogy misztifikálja ezeket. Ez a fajta misztifikáció motiváció jellemző a kontinuis Haynau-mondakör elemeire is!

Meglátásom szerint a „valóság igényével” fellépő mondai elemeket *Szendrő Iván* a művészi feldolgozás során — egyes motívumokat kiragadván, s jelentősen felerősítve — miszticizálta. Mivel *Szendrő* hosszú időt töltött Csengersimán és Csengeren, s igen jó kapcsolatot épített ki a lakossággal, működése nyomán — különösen a kész műsorok bemutatását és nyomtatott formában való megjelentetését követően — a szatmári Haynau-hagyomány a művész által megélt formában, jelentős hangsúlyeltolódásokkal (misztikus alapokra állítva) került vissza a közösség szellemi kincsestárába. Azonban ez az újfajta misztikum alapvetően más jellegű. Átszöve az egész mondakört irracionális, szinte mesei világba emeli azt. Az erotikumot a borzalommal párosítva adja elő — ezzel idézve elő horrorisztikus hatást — ami a legújabbkori magyar paraszti szájhagyományban korántsem megszokott jelenség. Ennek a szokatlan misztikumnak az újszerűsége abban is megnyilvánul, hogy a hangsúlyt a sokkhatásra helyezi, s az adott közösség tudatvilágában nem tölt be sem magyarázó, sem pedig elfogadható funkciót („azért-mert” elem hiánya).

*Szendrő Iván* működése nyomán a már kihalófélben lévő Haynau-hagyomány ismét felelevenedett, színesebbé vált, igaz a különböző korosztályok ezt a kulturális „novumot” eltérő módon tették magukévá. Megfigyelésem szerint a legidősebb korosztály bizonyult — hisz ez törvényszerű — a legkonzervatívabbnak. Az idős reformátusok csak racionálisan hajlandók közelíteni a Haynauról szóló történetekhez. A misztikus elemeket, mint a valótlan szóbeszédet („beszélnek, de ...” formula) elutasítják. A mitikus alapon újraserkesztett motívumokat a legfiatalabb korosztály adoptálta a legpontosabban. A most huszonévesek *Szendrő Iván* interpretálásában ismerték meg a Haynau-mondákat, s úgy tették ezeket magukévá, mintha a mondák ilyen formában képviselnék őseik szellemi hagyatékát. A két véglet között ingadozik a középkorosztály, mely új megvilágításban is elmondja a Haynau-mondákat, de forrásként megjelöli *Szendrő* előadását, vagy nyomtatásban megjelent művét — esetleg gyermekére hivatkozik, hogy tőle hallotta a történetet ilyen formában. Az újrareált mondai elemek adoptálásának ilyenfajta vizsgálata tulajdonképpen azt a folyamatot tükrözi, ahogyan az urbánus kulturális hatások a mai magyar paraszti közösségek tudatára hatnak. Az urbánus hatások alatt természetesen nemcsak az új kulturális javak befogadását kell értenünk,

hanem amint azt a vizsgálatunk is bizonyítja: a már meglévő ősbibb kultu-  
rális megnyilvánulási formák funkciójú és új tartalmú transzformálódá-  
sát is. A fiatalabb és a középosztály sokkal könnyebben fogad be  
a városból érkező hatásokat. Az idős parasztember ma is inkább a meg-  
szokott népies műdalokra mulat, míg a fiatalabb és középkorosztály már  
szívesebben éli bele magát a „Csipkés kombiné...” hangulatába. A példa  
bántónak tetszhet, azonban a változások folyamatait híven tükrözi.

E vizsgálódás során két fontos kérdést szerettem volna tisztázni.  
Az egyik: a kutyafejű lány kérdése. Erre már fentebb megkaptuk a nem-  
leges választ: a magyar hitvilágban változatlanul ismeretlennek tekintjük  
az antropomorf kutyafejű lényeket. A másik kérdésben pedig azt próbál-  
tam boncolgatni, hogyan adoptálja egy mai paraszti közösség a közösségi  
tudat új igény szerint újraírt fejezeteit. Távol áll tőlem a kérdés nosztal-  
gikus megítélése, s korántsem szeretném elítélni, vagy akár értékelni a  
„hagyományba való beavatkozást”. Egy közösség olyan kultúrelemeket  
fogad be, amelyekre megvan az igénye.

Onmagáért beszél az a tény, hogy Nagygéc környékén a történeti  
mondák kishíján a feledés stádiumába kerültek. Misztikus formában, hie-  
delemtörténetként viszont ismét élökké váltak, s megint a közösségi tudat  
részeként funkcionálnak.

Véleményem szerint a népi kultúra kutatásában igen fontos az ehhez  
hasonló változások és átalakulások vizsgálata, nyomonkövetése, mivel ezen  
folyamatok ismerete biztosíthatja számunkra a mai magyar kultúra  
komplex, mélyrehatóbb tanulmányozását.